

مکانیسم‌های تضمین حق بر هوای پاک در ایران و اسناد بین‌المللی

فاطمه حمیدی^۱، مریم افشاری^{۲*}، علی مشهدی^۳

۱- گروه حقوق محیط زیست، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

۲- گروه حقوق، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد دماوند، تهران، ایران

۳- گروه حقوق عمومی و بین‌الملل، دانشکده حقوق، دانشگاه قم، قم، ایران

نوع مقاله:	چکیده
پژوهشی	
تاریخچه مقاله:	مقدمه: آلودگی هوا یک مشکل بزرگ محیط‌زیستی جهانی است که اثرات نامطلوب مختلفی بر سلامت و محیط‌زیست دارد. کشورها به این نتیجه رسیدند که مبارزه با این معضل فقط از طریق همکاری بین‌المللی مقدور خواهد بود. بنابراین انجام اقداماتی برای اصلاح ساختارهای موجود بر اساس اصول علمی و اعمال قوانین و تجربیات سایر کشورهای جهان برای مقابله با آلودگی هوا از اولویت‌های اصلی است. تمایز این پژوهش، بررسی نقش ضمانت‌ها و اسناد بین‌المللی و قوانین ایران در راستای مقابله با آلودگی هواست؛ لذا این پژوهش به دنبال پر کردن شکاف قوانین و اسناد داخلی در مقایسه با قوانین بین‌المللی می‌باشد.
دریافت: ۱۴۰۳/۰۱/۰۸ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۵/۲۶	مواد و روش‌ها: پژوهش حاضر از نظر اهداف و ماهیت در گروه تحقیقات کاربردی قرار می‌گیرد و در انجام آن از روش تحلیلی - توصیفی استفاده شده است. ابتدا این اسناد و قوانین به صورت کتابخانه‌ای مورد مطالعه قرار گرفت، سپس با توجه به پرسش‌ها و چارچوب مفهومی، اسناد و قوانین در نظام ملی و بین‌المللی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند و در نهایت به تطبیق اسناد و قوانین مذکور پرداخته شد. برای بررسی فرضیات از دیالکتیک که یکی از روش‌های شناخت علمی (تحقیق) است، استفاده شد.
کلمات کلیدی:	نتایج: در بخش محیط‌زیست قانون برنامه پنج ساله پنجم موارد اختصاص داده شده به محیط‌زیست کافی نیست و در برگیرنده برنامه‌های جامع و بلندمدت برای دستیابی به توسعه پایدار و درخور نمی‌باشد. قانون شهرداری مصوب ۱۳۳۴ نیز به علت نبود ضمانت اجرایی و به روز بودن، نتوانسته است نقش به‌سزایی در تحقق تضمین حق بشر بر هوای پاک داشته باشد. قانون حفاظت و بهسازی محیط‌زیست مصوب ۱۳۵۳ نیز به دلیل شرایط عینی جامعه پس از انقلاب و اشکالات و نارسایی‌های مقررات نیازمند بازنگری و اصلاح می‌باشد. کیفر جزای نقدی نیز در قانون هوای پاک با اینکه از لحاظ میزان نسبت به قانون قبلی افزایش‌هایی داشته است، اما متأسفانه در خصوص کارخانه‌ها و اشخاص حقوقی که درآمد بیشتری دارند از قدرت کمتری نسبت به این مرتکبان برخوردار است. در خصوص عملکرد قانون هوای پاک این چنین می‌توان اظهار داشت که از بین ۵۶ ماده مقرر در قانون هوای پاک و آیین‌نامه فنی آن اجرای ۲۲ ماده به‌صورت ضعیف، ۱۷ ماده متوسط و ۱۷ ماده خوب، برآورد شده است. اسناد بین‌المللی نیز فاقد ضمانت اجرای مشخصی است و سازوکار پیش‌بینی شده در کنوانسیون‌ها بسیار ساده و ناکارآمد به نظر می‌رسد.
آلودگی هوا کنوانسیون‌های بین‌المللی اسناد داخلی حق هوای پاک ضمانت‌های حقوقی	بحث: قوانین و مصوبات مربوط به آلودگی هوا اجرای مطلوبی نداشته‌اند و این موضوع در خصوص قانون

هوای پاک بیشتر محسوس است. مهمترین عوامل عدم اجرای قانون عبارتند از کمبود منابع مالی، در اولویت نبودن مسأله آلودگی هوا، عدم وجود نظارت کافی و مؤثر، ناهماهنگی بین دستگاه‌های مجری و عملکرد جزیره‌ای، تفسیر شخصی از متون قانون و درنهایت ایرادات متن قانون. طبق برآیند پژوهش حاضر می‌توان چنین ادعان داشت که در ایران به‌عنوان یک کشور درحال توسعه، موضوع تضمین حق هوای پاک و سازوکارهای اجرایی آن هنوز جایگاه واقعی خود را در نظام حقوقی پیدا نکرده است. اسناد بین‌المللی نیز فاقد ضمانت اجرای مشخصی مانند عمل متقابل یا سازوکارهای خاص قراردادی است. با توجه به این حجم از خسارات و عوارض منفی آلودگی هوا بر سلامت شهروندان و اقتصاد کشور، اقدام عاجل برای باز شدن گره‌های موجود بر سر اجرای قانون هوای پاک امری ضروری است و باید اراده جدی در این خصوص وجود داشته باشد.

کنندگان موتور به وضوح می‌تواند به حل این مشکل کمک کند (Holgate, 2017; Arshad et al., 2024).

در پاسخ به این بحران، پنج آکادمی پیشرو علم و پزشکی جهان - از برزیل، آلمان، آفریقای جنوبی و ایالات متحده - بیانیه قانع‌کننده‌ای درباره تلفات وحشتناک آلودگی هوا در ژوئن ۲۰۱۹ صادر کردند. این کارشناسان سه نکته کلیدی را بیان کردند. اولاً، شواهد علمی در مورد تأثیرات آلودگی هوا بر سلامت انسان صریح است. تنفس هوای کثیف باعث بیماری‌ها و طیف وسیعی از مشکلات دیگر می‌شود؛ دوم، هزینه‌های اقتصادی ناشی از کیفیت پایین هوا، به‌ویژه در کشورهای با درآمد کم و متوسط، بسیار زیاد است؛ سوم، آلودگی هوا از طریق اعمال سیاست‌های قوی و سرمایه‌گذاری در فناوری‌های پاک قابل‌پیشگیری است. این راه‌حل‌ها به‌خوبی تثبیت شده‌اند و مزایای اجرای آن‌ها بسیار بیشتر از هزینه‌های آن‌ها است (Zhang et al., 2017; Wu et al., 2023). با این حال، تلقی هوای پاک به‌عنوان یک هدف سیاسی کافی نیست. باید به‌عنوان یک حق اساسی بشر، مرتبط با حقوق زندگی، سلامت و محیطی امن، پاک، سالم و پایدار تلقی شود. باید گفت چشم‌انداز حقوق بشر همه چیز را تغییر می‌دهد، زیرا دولت‌ها تعهدات واضح و قانونی برای احترام، حمایت و اجرای حقوق بشر دارند (Boyd, 2019).

کشورهای توسعه یافته در کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای و سازگاری با اثرات تغییرات آب و هوایی بهتر عمل می‌کنند. هند و مکزیک تنها کشورهایی هستند که عملکرد قابل قبولی تحت مکانیسم "اجرای مشترک" دارند. عملکرد کشورها در زمینه سازوکار "تجارت انتشار" قابل قبول بوده و تعداد کشورهایی که به این سازوکار

مقدمه

هوای آلوده باعث یک بحران بهداشت عمومی جهانی شده است. هر دقیقه یک کودک بر اثر بیماری ناشی از آلودگی هوا جان خود را از دست می‌دهد. در هر دقیقه، ده فرد بالغ به دلیل هوای کثیف استنشاق شده در طول زندگی خود، پیش از موعد می‌میرند. در مجموع، حداقل پنج میلیون مرگ در سال که بزرگ‌تر از مجموع مرگ‌ومیرهای سالانه ناشی از جنگ، قتل، تصادفات رانندگی، سقوط هواپیما، مالاریا، سل، HIV/AIDS و ابولا است (United States Environmental Protection Agency, 2020). بیش از نود درصد از جمعیت جهان در مناطقی زندگی می‌کنند که آلودگی هوا از استانداردهای سازمان بهداشت جهانی فراتر است. برای دهه‌ها، دولت‌ها آلودگی هوا را به عنوان یک مسأله محیط‌زیستی تحت کنترل قرار داده‌اند و اخیراً شروع به درمان به عنوان یک مسأله بهداشتی کرده است. هر دوی این رویکردها هوای پاک را به عنوان یک هدف سیاسی شناسایی می‌کنند. اما اهداف سیاسی ناکافی هستند زیرا با انعطاف‌پذیری، اختیار و عدم پاسخگویی تضعیف می‌شوند (Shindell et al., 2018). آلودگی هوا نیز یک مسأله حقوق بشری است. آلودگی هوا در مقیاس امروز به وضوح حقوق زندگی و سلامت، حقوق کودک و حق زندگی در یک محیط امن، تمیز، سالم و پایدار را نقض می‌کند. دیدگاه حقوق بشر همه چیز را تغییر می‌دهد، زیرا دولت‌ها تعهدات روشن و قانونی قابل اجرا برای احترام، حفاظت و تحقق حقوق بشر دارند (Boyd, 2019). از آنجا که مسأله‌ای که باعث تقریباً تمام آلودگی هوا در فضای باز می‌شود مربوط به اتکا به ماشین‌های موتوری است، پذیرش فناوری‌های جدید توسط تولید

درصد کاهش داشت. بیش از ۱۵۰ کشور در سراسر جهان در اجلاس ریودوژانیرو در سال ۱۹۹۲ توافقنامه مربوط به تغییرات اقلیمی را امضا کردند که این توافقنامه در سال ۱۹۹۴ با وضع مقرراتی برای امضاکنندگان اجرایی شد. در سال ۱۹۹۷، موافقتنامه کیوتو تلاش کرد تا این تعهدات را مشروعیت بخشد، زیرا تعهدات توافقات قبلی گزینشی‌تر بود. هدف پروتکل کیوتو کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای به حدود ۵ درصد بین سال‌های ۲۰۰۸ و ۲۰۱۲ بود و سهم هر کشور صنعتی در دستیابی به این هدف کلی را مشخص می‌کند. کشورهایی که بالاترین میزان انتشار دی‌اکسیدکربن را دارند می‌توانند شاهد کاهش ۶ تا ۸ درصدی باشند (Pourhashmi et al., 2022). دامنه اهداف پروتکل را می‌توان به اشکال و آثار مختلف در سطح ملی جهان آشکار کرد.^۲ با این حال، تصور دولتی که رشد اقتصادی کشورش را قربانی کاهش تولید گاز دی‌اکسید کربن کند دشوار است (Borja-Patiño et al., 2024).

در سطح تصمیم‌گیری اصلی در کشور نیز این چنین به نظر می‌رسد که انجام اقداماتی برای اصلاح ساختارهای موجود بر اساس اصول علمی و اعمال قوانین و تجربیات سایر کشورهای جهان در این زمینه برای انطباق با شرایط جدید و آمادگی‌های لازم برای مقابله با آلودگی هوا از اولویت‌های اصلی است. بر این اساس پژوهش پیشرو مکانیسم‌های تضمین حق بر هوای پاک در قوانین ایران و اسناد بین‌المللی را مورد پژوهش قرار داده است.

رویکردهای حقوق بشر برای هوای پاک: بر اساس بررسی‌های انجام‌شده می‌توان گفت که "حق هوای پاک" نه در قوانین و مقررات ملی کشورها و نه در اسناد بین‌المللی وجود ندارد، اما با توجه به اینکه هوا یکی از اجزای محیط‌زیست است. می‌توان "حق هوای پاک" را بخشی از "حق محیط‌زیست" قرار داد. (Amirajomand et al., 2010) علاوه بر استفاده از ابزار حقوق بشر "حق محیط‌زیست" برای رسیدگی به آلودگی هوا، راه‌های دیگری نیز برای دستیابی به این امر وجود دارد:

(۱) استراتژی محیط‌بانان عمده‌تاً حفاظت از محیط‌زیست از طریق ابزارهای سیاسی مانند مبارزه عمومی و تحریک

ملحق می‌شوند در هر دوره افزایش یافته است و تنها چهار کشور در "توسعه پایدار" موفق بوده‌اند (Norouzi, 2024). بیشترین توجه به معضلات آلودگی هوا در سه سال گذشته صورت گرفته است. علاوه بر این، در سطح بین‌المللی، این موضوع مورد توجه جهانی قرار گرفته است و به موازات طرح موضوع و پیگیری حقوق محیط‌زیست در دهه ۱۹۷۰، جامعه بین‌المللی به سرعت از اثرات زیانبار آلودگی هوا بر محیط‌زیست آگاه شد (Abdullahi et al., 2013). امکان تنفس هوای پاک برای سلامتی و زندگی انسان ضروری است. (Cooper, 2021) با این حال، مقررات بین‌المللی فعلی حفاظت از جو هم در محدوده جغرافیایی و هم از نظر مواد قانونی تنظیم شده تکه تکه شده است و از این رو فاقد یک رویکرد جامع برای مقابله با مشکل است. سیستم فعلی به صورت موقت با اشکال مختلف تعهدات تحمیل شده به دولت‌ها، مکانیسم‌های اجرایی را ایجاد کرده است. تا به امروز، جامع‌ترین مقررات آلودگی هوا را می‌توان در کلارپ^۱ یافت، که کشورهای عضو عمدتاً در اروپا یا بخش‌های خاصی از آمریکای شمالی یا آسیا یافت می‌شوند. با این حال، از آن‌جا که آلودگی یک مشکل جهانی است که به راحتی از مرزها عبور می‌کند، محدودیت‌های جغرافیایی کلارپ نگران‌کننده است. با این حال، دولت‌ها ممکن است برای نقض حقوق بشر به عنوان یک نتیجه از فعالیت‌های تجاری پاسخگو باشند، اگر آن‌ها اقدامات مناسب را انجام دهند. به همین دلیل است که مقررات حقوق بشر یک ابزار مناسب برای رسیدگی به تخریب محیط زیست است، زیرا افراد و سایر بازیگران غیر دولتی، مانند سازمان‌های غیر دولتی، می‌توانند ادعاهای خود را در دادگاه‌های بین‌المللی حقوق بشر به جای ادعاهای مربوط به قوانین بین‌المللی محیط زیست که برای ادعاهای فردی باز نیستند، مطرح کنند (Ronnberg, 2020).

انتشار گازهای گلخانه‌ای کشورها و مناطق مختلف جهان یکسان نیست. در سال ۱۹۹۸، اعضای سازمان توسعه اقتصادی و همکاری^۲ مسؤول انتشار بیش از نیمی از دی‌اکسیدکربن جهانی است که نسبت به سال ۱۹۷۳، ۱۱

¹ CLRTAP (The Convention on Long-Range Transboundary Air Pollution)

² OECD

³ Intergovernmental Panel on Climate Change

از منابع آلودگی دور هستند، تحت تأثیر قرار داده است (Abdullahi et al., 2013).

تمایز این پژوهش، بررسی نقش ضمانت‌ها و اسناد بین‌المللی و قوانین ایران در راستای مقابله با آلودگی هواست؛ لذا این پژوهش به دنبال پر کردن شکاف قوانین و اسناد داخلی در مقایسه با قوانین بین‌المللی می‌باشد، تا بتواند از طریق نظریه‌پردازی راهکارهای متقن و قابل اجرا برای مقابله با آلودگی هوا ارائه دهد.

مواد و روش‌ها

در پژوهش حاضر از روش تحلیلی - توصیفی استفاده شد. در تحقیقات توصیفی - تحلیلی پژوهشگر علاوه بر تصویرسازی آنچه هست به تشریح و تبیین دلایل چگونگی بودن و چرایی وضعیت مسأله و ابعاد آن می‌پردازد. بنابراین برای تبیین و توجیه دلایل، نیاز به تکیه‌گاه استدلالی محکمی دارد. این تکیه‌گاه از طریق جستجو در ادبیات و مباحث نظری تحقیق و تدوین گزاره‌ها و قضایای کلی موجود درباره آن فراهم شد که در بخش مربوط به سوابق و مباحث نظری پژوهش تدوین گردید. این بخش شامل سازوکارهای قوانین ایران و اسناد بین‌المللی در تضمین حق بر هوای پاک می‌باشد.

از نظر منطقی جزئیات مربوط به مسأله تحقیق با گزاره‌های کلی مربوطه ارتباط داده شد و در نهایت به نتیجه‌گیری پرداخته شد. برای تحلیل فرضیات از دیالکتیک^۱ که یکی از روش‌های شناخت علمی (تحقیق) است، استفاده شد. در اصطلاح، روش دیالکتیکی نخستین تئوری منطقی در تاریخ منطق است. دیالکتیک نحوه فراروی ذهن به سمت حقیقت را نشان می‌دهد. در دوره جدید و براساس خوانش مکتب آلمانی (هگلیها) شیوه استنتاج در دیالکتیک، از سه پایه تشکیل می‌شود: "تز"، "آنتی‌تز" و "سنتز". در واقع در روش دیالکتیکی، پرسشی مطرح می‌شود، سپس پاسخ اولیه‌ای به آن داده می‌شود که آن را می‌توان تز نامید.

^۱ دیالکتیک (Dialectic) به معنای مباحثه و مناظره است. دیالکتیک یکی از ابزارهای فلسفه و نظریه‌های درباره سرشت منطق است. پیشینه اندیشه دیالکتیکی به یونان باستان و به‌طور مشخص به نظریات سقراط بازمی‌گردد. به بیان ساده، هر گاه، دو دیدگاه فلسفی در تضاد با همدیگر باشند، کنشی خردگونه که آن دو را در یک نظریه جدید، جمع کند، رخ می‌دهد که همان دیالکتیک است. از نظر هگل و مارکس این امر اجباری و ذاتی خرد است.

افکار عمومی و در نهایت از طریق قوانین و مقررات داخلی است.

۲) رویکرد دوم برای مبارزه با آلودگی هوا، استفاده از حقوق سنتی محیط‌زیست است که به گفته برخی حقوقدانان، مؤثرتر از راهبردهایی است که از حقوق بشر استفاده می‌کند» (Riazi et al., 2023).

به طور کلی مراجعه به اسناد بین‌المللی حقوق بشر برای تأمین هوای پاک در چارچوب دو رویکرد انجام می‌شود: ۱- حق بر هوای پاک به‌عنوان یک حق مستقل بشری؛ ۲- حق هوای پاک به‌عنوان حقی بر گرفته از سایر انسان‌ها (Abbasi & Soudmandi, 2016).

حمایت از هوای پاک در عملکرد مراجع بین‌المللی:

از یک منظر حق بهره‌مندی از هوای پاک یکی از جنبه‌های مهم و اصلی حق بر محیط‌زیست سالم و از منظر دیگر جنبه‌ای از حقوق بشر و پیامدهای نسل اول و دوم است که این حق در برخی اسناد بین‌المللی صریحاً پذیرفته شده است اما در برخی دیگر ذکر نشده است، مانند منشور آفریقایی حقوق بشر و دولت یا پروتکل سان سالوادور، حقوق افرادی که از محیط‌زیست سالم بهره‌مند هستند، حقوق به صراحت پذیرفته شده است اما به طور مستقل به رسمیت شناخته نمی‌شود. اما تحت این عنوان در اعلامیه جهانی حقوق بشر یا میثاق و کنوانسیون اروپایی حقوق بشر و پروتکل‌های شانزده‌گانه آن، برخی مقامات بین‌المللی تا حدودی این کمبود را جبران کرده‌اند (Nasre esfehani & Raeesi, 2017).

یک مورد برجسته و قدیمی از حقوق بین‌الملل محیط‌زیست مربوط به مشکل انتقال آلودگی هوا است. در پاسخ به عوامل مخرب در کیفیت هوا، اقدامات اولیه با هدف افزایش ارتفاع دودکش‌های کارخانه‌ها برای پراکندگی آلاینده‌های صنعتی انجام شد. این راه حل نگرانی‌های محیط‌زیستی جدیدی ایجاد می‌کند. انتشار گازهای گلخانه‌ای که مستقیماً وارد جو فوقانی می‌شود توسط جریان‌های هوا در فواصل دور منتقل می‌شود و باعث آسیب آلودگی از راه دور می‌شود. در نتیجه، آلودگی هوا دیگر تنها یک پدیده داخلی در شهرهای بزرگ و نواحی صنعتی نیست، بلکه به مشکلی تبدیل شده است که کشورهای غیرصنعتی و مناطق کشاورزی را که اغلب

گنجانده است (Zahedi & Khodakarmi, 2015; Babakhani, 2023).

از قوانین گذشته در راستای تطبیق با قانون هوای پاک می‌توان به قانون آلودگی هوا، قانون حفاظت و بهسازی محیطزیست اشاره کرد. این قوانین نیز هرگونه رفتاری که باعث آلودگی محیطزیست شود را ممنوع کرده‌اند. اساساً قانونگذار با انتخاب این واژه‌ها، مقوله افعال محفوظ را از ممنوعیت آلودگی حذف کرده و استدلال بر این داشته که صلاحیت بند ۹ قانون فقط در مورد افعال آلوده‌کننده است. ضمناً در قانون مذکور بر تحقیق و بررسی علمی و اقتصادی در زمینه حفاظت از محیطزیست و بهبود و پیشگیری از آلودگی و تخریب تعادل محیطی تأکید شده است. با توجه به اهمیت آلودگی هوا برای محیطزیست، این قانون به آلودگی‌های محیطزیستی ناشی از کارخانجات و کارگاه‌ها پرداخته و برای مقابله با این آلودگی‌ها طبق مواد ۱۱ و ۱۲ مراحل قانونی را پیش‌بینی کرده است. ماده ۱۱ این قانون تشریفات سخت‌تری نسبت به ماده ۱۵ قانون پیشگیری و کنترل آلودگی هوا دارد، زیرا بر اساس این قانون چنانچه به مسؤول کارخانه‌ها و کارگاه‌ها یا مالک اعلام شود در مهلت مقرر نسبت به پاکسازی آلودگی‌ها اقدام کنند و مسؤول پرداخت نمی‌کند (Karimi & Mousavi Madani, 2019).

قانون نحوه پیشگیری از آلودگی هوا مصوب ۱۲ بهمن ۱۳۷۴ نیز در راستای تحقق اصل ۵۰ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و پاکسازی و حفاظت از هوای پاک تدوین شده بود. بدیهی است که این قانون تدابیر سخت‌گیرانه‌تری برای مقابله با آلودگی هوا اتخاذ کرده بوده است و پیشرفت ملموسی نسبت به گذشته به چشم می‌خورد. بدین منظور به منظور جلوگیری از آلودگی هوا و به طور کلی حفاظت از هوای پاک، هرگونه رفتاری که موجب آلودگی هوا شود را ممنوع و برای تخلف از این قانون مجازات تعیین می‌کند. به همین منظور، فصل پنجم قانون پیشگیری و کنترل آلودگی هوا به طور خاص مجازات‌هایی را برای متخلفان در نظر گرفته است. البته باید توجه داشت که در برخی از مفاد این قانون خلأها و

آن‌گاه مشکلات آن پاسخ را مطرح می‌کنیم و آن پاسخ را مورد نقد قرار می‌دهیم؛ این مشکلات را می‌توان آنتی‌تزر نامید. نهایتاً از برخورد استدلال‌ات پشتیبان تزر و آنتی‌تزر، به نتیجه‌ای می‌رسیم که سنتز نام می‌گیرد. در واقع قسمت بحث پژوهش به سنتز تزر و آنتی تزر ارایه شده در بخش‌های "سازوکارهای قوانین ایران در تضمین حق بر هوای پاک" و "تضمین حق هوای پاک در اسناد بین‌المللی" می‌پردازد.

بررسی سازوکارهای قوانین ایران در تضمین حق بر هوای پاک: سازوکارهای حقوقی ایران برای تضمین حق هوای پاک شامل مقررات قانونی و مصوبات شورای عالی حفاظت محیطزیست و هیأت وزیران است که در ادامه بررسی می‌شود.

قانون اساسی محیطزیست را به‌عنوان ثروتی همگانی با اهمیت بهداشت و آموزش می‌شناسد و در این راستا اصل پنجاهم قانون اساسی یکی از کامل‌ترین و رساترین اصول حفاظت از محیطزیست در کشور به شمار می‌رود و این پیام مهم را می‌دهد که مسائل محیطزیستی کاملاً فرابخشی است و همه افراد جامعه به‌ویژه سازمان‌ها و نهادهای مسؤول در هر بخش باید با استفاده از توان و کارآمدی در حفظ محیطزیست کشور تلاش کنند. (Ghasemi et al., 2019).

همچنین بر اساس ماده ۶۲ قانون برنامه چهارم توسعه، دولت مکلف است در طول برنامه چهارم، میزان آلودگی هوای شهرهای تهران، اهواز، اراک، تبریز، مشهد، شیراز، کرج و اصفهان را در حد استاندارد مصوب شورای عالی حفاظت محیطزیست کاهش دهد و در طول برنامه چهارم، تمهیداتی اتخاذ کند که کلیه خودروها و موتورسیکلت‌های فرسوده کشور از رده خارج شوند. بر اساس بند ۶۸ ب همین قانون، به دولت اجازه داده شده است تا با رعایت اصول ۷۲ و ۸۵ قانون حفاظت محیطزیست، برای کاهش و از بین بردن آلاینده‌های وارده به محیطزیست، صندوق ملی محیطزیست را زیر نظر سازمان حفاظت محیطزیست تشکیل دهد. (Rashedi et al, 2024) et ماده ۱۹ سیاست کلی برنامه چهارم توسعه نیز "حفاظت از محیطزیست و احیای منابع طبیعی" را به‌عنوان یکی از اصول مورد نیاز برای توسعه اراضی

^۱ البته این قانون در حال حاضر منسوخ شده است و به دلیل برخی مواد مهم این قانون که در زمان خود قانون خوبی محسوب می‌شده، به آن پرداخته شده است.

موارد میزان جرم و جنایت در واحدهای آلاینده نسبت به قوانین قبلی سه برابر شده است. همچنین گروه‌های محیط‌زیستی پس از تصویب قانون هوای پاک به‌عنوان مقامات قضایی تعریف می‌شوند و از این رو می‌توانند دستور تعطیلی کارخانه‌ها یا مؤسساتی که باعث آلودگی هوا می‌شوند را صادر کنند (Saboripour & Hajivand, 2017; ferdosi et al., 2022).

آیین‌نامه‌ها: در مواد ۵، ۱۱ و ۱۲ آیین‌نامه اجرایی، تبصره ماده ۶ قانون نحوه پیشگیری از آلودگی هوا مصوب ۲۴ بهمن ۱۳۷۶ هیأت وزیران، محدودیت‌هایی به منظور جلوگیری از آلودگی هوا، استفاده از بنزین بدون سرب و وسایل نقلیه عمومی با استفاده از سوخت با کمترین ترکیبات آلاینده مورد توجه قرار گرفته است. همچنین ماده ۲ آیین‌نامه اجرای قانون پیشگیری و کنترل آلودگی هوا مصوب ۲۵ خرداد ۱۳۷۹ منابع آلودگی هوا غیر از کارخانه‌ها و کارگاه‌ها را نیز طبقه‌بندی کرده است. (Abdollahi et al, 2012) پس از آن آیین‌نامه اداری سال ۱۳۸۱ تبصره ماده ۶ آیین‌نامه نحوه پیشگیری از آلودگی هوا برای کاهش آلودگی هوا به نحوه اعمال محدودیت و صدور مجوز تردد و نحوه نظارت بر اجرای محدودیت‌ها و ساماندهی شهری اشاره شده است. از جمله "الزام به گاز سوز کردن وسایل نقلیه در زمان مقرر" می‌توان اشاره کرد. علاوه بر این، این آیین‌نامه برای ساماندهی ترافیک شهری برای وزارت نفت، سازمان‌های صدا و سیما و موسسه تحقیقات و استانداردهای صنعتی ایران وظایفی را تعیین کرده است (Zahedi & Khodakarmi, 2014; Piran, 2020).

بررسی ضمانت‌های حق بر هوای پاک در اسناد

بین‌المللی: در نتیجه ظهور مشکلات جدید مانند آلودگی هوا از راه دور و پیامدهای آن، علاوه بر رویه قضایی بین‌المللی (Asgari et al, 2023) اسنادی در مقیاس بین‌المللی برای حفاظت از هوای پاک به تصویب رسید. از جمله کنوانسیون ژنو ۱۹۷۹ برای مبارزه با اثرات مضر باران اسیدی، کنوانسیون ۱۹۸۵ وین. برای حفاظت از لایه اوزون و کنوانسیون تغییرات آب و هوایی ۱۹۹۲. سپس در سال ۱۹۹۲ نشست به نام "اجلاس زمین" در ریودوژانیرو برزیل برگزار شد (Shamei, 2015). در ادامه، هر یک از

کاستی‌هایی وجود دارد. (Karimi & Mousavi Madani, 2019)

این مواد شباهت‌های زیادی با بخش ۱۱ قانون حفاظت و بهبود محیط‌زیست از نظر رویه‌ها و رویه‌های مدیریت و کنترل این منابع دارند. (Halwani, 2022). در صورت اعتراض مراجع مذکور به این تصمیم و دستور قضایی می‌توانند به دادگاه صالح مراجعه و به رأی آن دادگاه اقدام کنند.

قانون هوای پاک مصوب ۱۳۹۶ نیز آخرین قانون هوای پاک مشتمل بر سی و چهار ماده و سی و نه تبصره است که در جلسه علنی روز یکشنبه ۴ تیرماه به تصویب شورای اسلامی رسید. در قانون هوای پاک، به منظور حفاظت همه جانبه محیط‌زیست و جلوگیری از آلودگی هوا، قانونگذاران به صورت موردی، مجازات‌های کیفری مختلفی از جمله جریمه نقدی، انفصال از مشاغل دولتی، تعطیلی واحدهای آلاینده و تعلیق را پیش‌بینی کرده‌اند. البته باید توجه داشت که در قانون محیط‌زیست ایران، مجازات پولی رایج‌ترین مجازات است و سیاست جنایی ایران در زمینه آلودگی هوا عمدتاً بر مبنای مجازات پولی است. همچنین آزادسازی حبس را می‌توان یکی از مزیت‌های قوانین فوق‌الذکر نسبت به قانون کنترل آلودگی هوا مصوب ۱۳۷۴ دانست. میزان جریمه‌های قانون هوای پاک نسبت به قانون قبلی افزایش یافته است، اما متأسفانه برای کارخانه‌ها و اشخاص حقوقی با درآمد بالاتر نسبت به این متخلفان قدرت کمتری دارد. میزان جریمه‌ها می‌تواند به طور موثر جرایم محیط‌زیستی به‌ویژه آلودگی هوا توسط مجرمان به‌ویژه شرکت‌های پر سود را کنترل کند. (Mashhadi, 2025)

کوتاه کردن دوره معاینه فنی خودرو از ۵ سال به ۳ سال، نظارت بر منابع آلودگی هوای داخلی، بهبود شبکه نظارت بر امواج و اخلال، سه برابر شدن جریمه آلودگی هوا، افزایش استاندارد خودرو تا ۴ سال یورو ۵، توجه ویژه به جریمه گرد و غبار و آلاینده‌های طبیعی مواردی مانند نظارت بر هوا، بیماری‌ها و مرگ و میر ناشی از آلودگی هوا در قانون جدید همگی در دست بررسی است. علاوه بر این، افزایش جرایم و مجازات‌ها برای مهار آسیب‌های محیط‌زیستی ناشی از آن و انتشار آلاینده‌ها از دیگر نگرانی‌های قانون است. این لایحه قانونی است و در برخی

این کنوانسیون‌ها و پروتکل‌ها از نظر حیطة حفاظت از حق هوای پاک مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند.

کنوانسیون ژنو در مورد آلودگی هوای فرامرزی

دوربرد: با شناخت پدیده جدید آلودگی هوای فرامرزی، تلاش برای نهادینه کردن این "شناخت" یکی از پیش‌شرط‌های اجباری هرگونه محکومیت قانونی است که به دنبال بسیج دولت‌های اروپایی برای مبارزه با این آلودگی‌ها است. (Hmidi *et al.*, 2022) بدیهی است یکی از سازوکارهای پی بردن به این اهمیت، تحقیقات بیشتر در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی است که به‌درستی در مقدمه کنوانسیون به آن اشاره شده است. از سوی دیگر پذیرش ضرورت همکاری‌های بین‌المللی برای مقابله با آلودگی یکی از دستاوردهای ارزشمند مشکلات آلودگی فرامرزی است (Heydari *et al.*, 2022). بند آخر مقدمه نیز به نمونه‌هایی از این همکاری‌ها از جمله در تدوین سیاست‌های ملی محیط‌زیست، تبادل اطلاعات، مشاوره، تحقیق و نظارت بر اقدامات ملی برای مقابله با آلودگی فرامرزی هوا اشاره می‌کند (Abdullahi *et al.*, 2013). علاوه بر این، علاوه بر مقدمه کنوانسیون، مواد ۲ تا ۶ به اصولی اشاره دارند که کنوانسیون قصد دارد از طریق مکانیسم الحاق به آن‌ها دست یابد.

این کنوانسیون، مانند بسیاری از کنوانسیون‌های محیط‌زیستی، مبتنی بر همکاری بین کشورهای عضو است و فاقد ضمانت‌های اجرایی خاص مانند عمل متقابل یا سازوکارهای قراردادی خاص است. به این ترتیب مکانیسم ارائه شده در کنوانسیون در صورت بروز اختلاف بین کشورهای عضو بسیار ساده و ناکارآمد به نظر می‌رسد. زیرا طرفین دعوا می‌توانند به سادگی از تسلیم شدن در برابر آن اجتناب کنند. در همین راستا، ماده ۱۳ کنوانسیون مقرر می‌دارد که در صورت بروز اختلاف، طرفین موظفند آن را از طریق "مذاکره و توسل به سایر روش‌های حل اختلاف مورد توافق طرفین" حل و فصل کنند.

پروتکل الحاقی به کنوانسیون ۱۹۷۹ در مورد کاهش انتشار گوگرد به میزان ۳۰ درصد یا اجزای شناور

فرامرزی آن، تصویب شده در سال ۱۹۸۵: ماهیت چارچوب کنوانسیون ۱۹۷۹ مانع از تعیین دقیق تعهدات کشورهای عضو شد. به این ترتیب، پس از تصویب و لازم‌الاجرا شدن کنوانسیون، کنفرانس چندجانبه اروپا در مورد علل و پیشگیری از آسیب آلودگی هوا به جنگل‌ها و آب‌ها در ژوئن ۱۹۸۶ دولت‌های شرکت‌کننده از سازمان مجری کنوانسیون درخواست کردند پیش‌نویس توافقنامه‌ای با اولویت بالا برای تصویب کاهش انتشار گوگرد در سطح ملی در این درخواست، طبق اطلاعات موجود، توافقنامه به هدف خود در کاهش ۳۰ درصدی گوگرد تا سال ۱۹۹۳ دست یافته است. علاوه بر این، ۱۱ کشور عضو توانسته‌اند به کاهش قابل توجه ۶۰ درصدی دست یابند (Abdullahi *et al.*, 2013; Rayfuse *et al.*, 2023).

پروتکل صوفیه در مورد کنترل انتشار اکسیدهای

نیتروژن یا حرکات فرامرزی آن‌ها مصوب ۱۹۸۸:

این توافقنامه گوگرد را در اولویت قرار داده و مبارزه با آلودگی فرامرزی دوربرد را بدون انکار نقش سایر آلاینده‌ها آغاز می‌کند. نهاد اجرای پروتکل از طرفین می‌خواهد که انتشار اکسید نیتروژن را کنترل یا کاهش دهند (به جز در ایالات متحده). همانطور مشخص است این پروتکل بر تأثیر عینی انتشار آلاینده‌های فرامرزی دوربرد تأکید دارد (Ahmadi Niaz *et al.*, 2018). اجرای این رویکرد مستلزم مالکیت یا انتقال فناوری است که آن را فراهم می‌کند. به همین دلیل است که یک توافقنامه نظارتی برای تبادل فناوری بین کشورهای عضو خود فراهم می‌کند. علاوه بر این تبادل فنی، تبادل اطلاعات، تجربه همکاری و حتی کمک‌های فنی همه مواردی هستند که در این قرارداد ارزش توجه به آن‌ها را دارند. این پروتکل در ۱۴ فوریه ۱۹۹۱ لازم‌الاجرا شد و در حال حاضر ۳۲ عضو دارد (Kleemola-Juntunen & Kirchner, 2022).

پروتکل ژنو در مورد کنترل انتشار ترکیبات آلی

فرار یا حرکات فرامرزی آن‌ها، مصوب ۱۹۹۱:

منظور مبارزه با این آلاینده‌ها و انتقال فرامرزی آن‌ها، این پروتکل توسط کشورهای عضو کنوانسیون ۱۹۷۹ تصویب

² Protocol to the 1979 Convention on Long-Range Transboundary Air Pollution on the Reduction of Sulphur Emissions or their Transboundary Fluxes by at least 30 percent
³ Sofia Protocol Concerning the Control of Nitrogen Oxides or their Transboundary Fluxes, 1988.

¹ Convention on Long - Range Transboundary Air Pollution

جیوه را تنظیم می‌کند. طبق دستور اصلی پروتکل، کشورهای عضو موظفند انتشار این فلزات را کمتر از سطوح ۱۹۹۰ یا یکی از گزینه‌های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ کاهش دهند. پروتکل آرهوس محدودیت‌های بسیار سختی را برای انتشار آلاینده‌ها از منابع ثابت اعمال می‌کند و استفاده از بهترین فناوری موجود برای این منابع را می‌طلبد. این توافق همچنین کشورهای عضو را ملزم به حذف تدریجی بنزین سرب می‌کند. این پروتکل که همچنین محصولات کم انتشار فلزات سنگین مانند جیوه در باتری‌ها را ارائه می‌دهد، در ۲۹ دسامبر ۲۰۰۳ به اجرا درآمد (Suman, 2021).

کنوانسیون تغییر اقلیم و پروتکل کیوتو: این کنوانسیون کشورهای صنعتی را ملزم به کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای می‌کند. هدف اصلی UNFCCC^۲ تثبیت غلظت گازهای گلخانه‌ای در جو برای جلوگیری از اثرات خطرناک فعالیت‌های انسانی بر سیستم اقلیمی است، به طوری که اکوسیستم‌ها به طور طبیعی با تغییرات اقلیمی سازگار شده و حفاظت از تولید مواد غذایی و توسعه اقتصادی پایدار را فراهم می‌کنند (Mozayani *et al.*, 2022). با پذیرش کنوانسیون تغییر اقلیم سازمان ملل متحد در سال ۱۹۹۲، دولت‌ها این کنوانسیون را سکوی پرشی برای اقدامات اساسی‌تر در آینده دانستند. کنوانسیون در پاسخ به تغییرات ناشی از دانش علمی و اراده سیاسی، امکان پذیرش سایر تعهدات اضافی را از طریق بازنگری، بحث و تبادل نظر ارائه می‌کند. اولین بررسی از کفایت تعهدات کشورهای توسعه یافته که در COP^۳ برجسته شد در سال ۱۹۹۵ در برلین انجام شد. کشورهای توسعه یافته متعهد شدند که انتشار گازهای گلخانه‌ای خود را تا سال ۲۰۰۰ تا ۱۹۹۰ کاهش دهند. با پذیرش توافق برلین و آغاز دور جدید مذاکرات برای تقویت تعهدات کشورهای توسعه یافته، وزرا و مدیران اجرایی تعهدات جدیدی را پذیرفته‌اند (Pourhashmi *et al.*, 2022).

شد. این توافقنامه سه گزینه را برای کاهش اثرات مضر هیدروکربن‌ها در نظر می‌گیرد که شامل کاهش ۳۰ درصدی انتشار ترکیبات آلی فرار، کاهش ۳۰ درصدی انتشار از مناطق مدیریت ازن بر اساس نرخ انتشار سال ۱۹۸۸ و کاهش ۳۰ درصدی در انتشار است. این ترکیبات از سطح در سال ۱۹۸۸ فراتر نرفتند و دولت موظف شد سطح تولید خود را تا سال ۱۹۹۰ حفظ کند (Kleemola, Juntunen., & Kirchner, 2022).

پروتکل اسلو در مورد کاهش بیشتر انتشار گوگرد مصوب ۱۹۹۴: پس از توافق هلسینکی در سال ۱۹۸۵، پیمان اسلو برای کاهش بیشتر این آلاینده تصویب شد. در این پروتکل، رویکرد اثرگرا، ترویج مفهوم سطوح آلودگی مجاز، بهترین فناوری موجود، صرفه‌جویی در مصرف انرژی و کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای، اتخاذ تدابیر اقتصادی و سایر اقدامات برای استفاده هر چه بیشتر از گوگرد است. در عوض، این رویکرد منجر به تفاوت در تعهدات کاهش انتشار توسط اعضای توافق می‌شود، زیرا بر متغیرهای مختلف برای کاهش گوگرد در کشورهای عضو متکی است. اگرچه در پروتکل به این موضوع تأکید شده و همواره بر این نکته تأکید شده است که رسیدن به "میزان مجاز آلودگی" یک فرآیند یک مرحله‌ای نیست، بلکه هدفی والا است که اثرمحور است - هدف آن رسیدن تدریجی به سطح مجاز تعیین دوره کاهش انتشار گوگرد در اروپا است (Jutterstrom *et al.*, 2021).

پروتکل گاسنبرگ ۱۹۹۹: این توافقنامه حداکثر محدودیت برای انتشار گوگرد، اکسیدهای نیتروژن، ترکیبات آلی فرار و آمونیاک را تا سال ۲۰۱۰ پیش بینی می‌کند. نرخ کاهش پیش‌بینی شده براساس ارزیابی‌های علمی تأثیر این آلاینده‌ها است. این توافق محدودیت‌های سختی را برای بسیاری از منابع انتشار گاز از جمله منابع احتراق، تولید برق و خودروها ارائه می‌کند. کشورهای عضو نیز موظف به استفاده از بهترین فناوری هستند. کشاورزان نیز یکی از گروه‌های هدف این توافقنامه هستند (Jutterstrom *et al.*, 2021).

پروتکل آرهوس: این پروتکل در ۲۴ ژوئن ۱۹۹۸ در آرهوس، دانمارک توسط کشورهای عضو کنوانسیون ۱۹۷۹ توسط هیأت اجرایی کنوانسیون به تصویب رسید. این پروتکل آزادسازی سه فلز سنگین، کادمیوم، سرب و

¹ Convention on Climate Change

² United Nations Framework Convention on Climate Change

^۳ واژه کاپ (Conference of Parties) مخفف عبارت کنفرانس احزاب است که به ۱۹۸ عضو این کنفرانس اطلاق می‌شود. این اعضا شامل ۱۹۷ کشور به علاوه اتحادیه اروپا هستند که کنوانسیون چارچوب سازمان ملل در خصوص تغییرات آب و هوایی را امضا کرده‌اند.

در بخش محیط‌زیست قانون برنامه پنج ساله پنجم، مواد قانونی دیگری با موضوعاتی مثل کاهش آلودگی هوا، کنترل و کاهش میزان انتشار گازهای گلخانه‌ای و شناسایی کانون‌های انتشار ریزگردها و مه‌پاره‌ها، آمده است. با این حال موارد اشاره شده و اختصاص داده شده به محیط‌زیست در برنامه پنجم توسعه کافی نیست و حتی همین حجم اختصاص یافته نیز شاخصی از تحقق ملاحظات محیط‌زیستی در برنامه توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و در برگیرنده برنامه‌های جامع و بلندمدت برای دستیابی به توسعه پایدار و درخور نمی‌باشد. قانون شهرداری مصوب ۱۳۳۴ نیز به علت نبود ضمانت اجرایی و به روز بودن، نتوانسته است نقش به‌سزایی در تحقق تضمین حق بشر بر هوای پاک داشته باشد. قانون حفاظت و بهسازی محیط‌زیست مصوب ۱۳۵۳ نیز به دلیل شرایط عینی جامعه پس از انقلاب و اشکالات و نارسایی‌های مقررات نیازمند بازنگری و اصلاح می‌باشد. کیفر جزای نقدی نیز در قانون هوای پاک با این‌که از لحاظ میزان نسبت به قانون قبلی افزایش‌هایی داشته است، اما متأسفانه در خصوص کارخانه‌ها و اشخاص حقوقی که درآمد بیشتری دارند از قدرت کمتری نسبت به این مرتکبان برخوردار است. عقیده بر این است میزان مجازات جزای نقدی در جهت کنترل جرایم محیط‌زیستی علی‌الخصوص آلودگی هوا، از طرف مجرمان، مخصوصاً شرکت‌هایی که دارای سوددهی بالایی هستند؛ می‌تواند مؤثر باشند. بر اساس اطلاعات مندرج در گزارش‌های منتشره از جانب سازمان حفاظت محیط‌زیست و سایر نهادهای ناظر در خصوص عملکرد قانون هوای پاک و همچنین سایر اطلاعات و پایگاه‌های داده مربوطه، بررسی دقیقی در زمینه پیشرفت اجرای قانون به تفکیک مواد آن انجام شد. به طور خلاصه این چنین می‌توان اظهار داشت که از بین ۵۶ ماده مقرر در قانون هوای پاک و آیین‌نامه فنی آن اجرای ۲۲ ماده به‌صورت ضعیف، ۱۷ ماده متوسط و ۱۷ ماده خوب، برآورد شده است. با این توصیفات به‌طور کلی دستگاه‌های اجرایی در اجرای قانون هوای پاک و آیین‌نامه فنی آن عملکرد ضعیف رو به متوسط داشته‌اند و اکثر مطالعات بر این عقیده استوار هستند که مکانیسم اجرایی این قانون دارای اشکال می‌باشد. بدیهی است تا زمانی که نحوه عملکرد بدین‌صورت باشد نباید انتظار

پروتکل مونترال و چهار اصلاحیه آن: گرچه ماده ۸ کنوانسیون ۱۹۸۵ وین به اعضای خود این اختیار را می‌دهد که پروتکل الحاقی را تصویب کنند، اما کشورهای پیشرفته صنعتی مسؤول در مورد وضعیت لایه اوزون به شدت احساس خطر می‌کنند. تا به امروز، چهار اصلاحیه اصلی در پروتکل مونترال انجام شده است. این اصلاحات در لندن در سال ۱۹۹۰، کپنهاگ در سال ۱۹۹۲، مونترال در سال ۱۹۹۱ و پکن در سال ۱۹۹۹ انجام شد. مواد جدیدی به لیست مواد کاهنده در پروتکل اضافه شده است. تقریباً تمام کشورهای عضو کنوانسیون وین و پروتکل مونترال از این اصلاحات استقبال کرده‌اند. این پروتکل به منظور دستیابی به هدف حذف استفاده از مواد مخرب لایه اوزون، مکانیسم‌های کنترلی را برای تولید، مصرف، واردات و صادرات مواد تعریف و استفاده می‌کند. کشورهای توسعه یافته از این مکانیسم برای واردات و صادرات برخی مواد ذکر شده در ضمیمه‌های خود استفاده می‌کنند. در خصوص محدودیت تعهدات کاهش انتشار کشورهای در حال توسعه، باید تأکید کرد که علاوه بر استثنائات و حقوق ترجیحی فوق‌الذکر، پروتکل همچنین تصریح می‌کند که اجرای تعهدات آن منوط به "عملکرد مؤثر اعضای توسعه یافته در امور مالی" است. علاوه بر این، کنفرانس تغییرات آب و هوایی سازمان ملل متحد در پاریس در سال ۲۰۱۵ کمک به کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای را به رسمیت شناخت و کنفرانس‌های بعدی حفاظت از محیط‌زیست تغییر اقلیم در آلمان در سال ۲۰۱۷ و لهستان در سال ۲۰۱۸ راه را برای اجرای بیشتر هموار کرد (Poorhashemi & Perandeh Mutlagh, 2022).

نتایج

با این‌که در ارتباط با ممنوعیت آلودگی هوا، قانون اساسی دقیقاً گفته است که ممنوع است. نظریه شورای نگهبان هم روی این قضیه تأکید دارد و ممنوعیت کامل می‌دهد. بنابراین باید برای اصل ۵۰ سازو کار اجرایی تعریف شود. اما متأسفانه برای ماده اصل ۵۰ جرم‌نگاری نشده است و سازوکار اجرایی آن بسیار مبهم است.

است. در خصوص مقید بودن تعهدات کاهشی دولت‌های در حال توسعه نیز باید تأکید کرد که پروتکل علاوه بر استثنائات و حقوق ترجیحی یادشده، ایفای تعهدات آن‌ها را به انجام تکالیف اعضای توسعه یافته در "ایفای مؤثر همکاری‌های مالی و انتقال تکنولوژی" منوط کرده است. هم‌چنین به موجب آیین عدم پایبندی پروتکل کیوتو، در جایی که عدم پایبندی عضو توسط شعبه اجرا محرز شد، با توجه به علت، نوع، درجه و تکرار عدم پایبندی باید دو اقدام صورت گیرد که یکی صدور اعلامیه عدم پایبندی است.

بحث

به عقیده نگارنده مکانیسم‌های اجرایی قوانین اخیر قوی بوده ولی مشکل از نحوه اجرای آن است. گسترده بودن قلمرو آلودگی هوا، ابهام موضوعی حق بر هوای پاک که عمدتاً ذیل حق بر محیط‌زیست سالم ارائه می‌شود از مهم‌ترین این انتقادات است. قانون اساسی، قوانین عادی متعدد و تعداد فراوان آیین‌نامه‌های دولتی در ایران متضمن حفاظت محیط‌زیست از جمله جلوگیری از آلودگی هوا هستند. درباره‌ی طرح موضوع حفاظت محیط‌زیست و حق بر هوای پاک در قانون اساسی می‌توان همانند بعضی حقوقدانان و در دیدی وسیع، به بسیاری از اصول متضمن حقوق اساسی افراد و وظیفه حکومت به سیاستگذاری مناسب برای تحقق و تأمین این حقوق استناد کرد، اما اگر این نظریه موسع را نپذیریم، تردیدی نیست که اصل ۵۰ قانون اساسی به طور صریح بر لزوم حفاظت محیط‌زیست و ممنوعیت فعالیت‌های آلاینده محیط‌زیست تأکید کرده است. این برداشت را دیوان عدالت اداری نیز داشته و در رأی وحدت رویه شماره دادنامه: ۸۰/۹۱، ۹۲ مورخ ۳۰ اردیبهشت ۱۳۸۵ مقرر داشته: "مقررات قانون نحوه جلوگیری از آلودگی هوا که در جهت تحقق اهداف مذکور در اصل ۵۰ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و به منظور پاک سازی و حفاظت هوا از آلودگی‌ها به تصویب مجلس شورای اسلامی رسیده، متضمن ضرورت اتخاذ تدابیر متناسب در زمینه ساماندهی سیستم حمل و نقل شهری و الزام کلیه دستگاه‌ها و مؤسسات و اشخاص حقیقی و حقوقی به رعایت مقررات و سیاست‌های مندرج در قانون مزبور است". هم‌چنین دولت

بهبود کیفیت هوا و تحقق هوای پاک را داشت. هم‌چنین علیرغم اهمیت تصویب‌نامه‌ها و آیین‌نامه‌های دولتی، این موارد به تنهایی وافی به مقصود نیست و بایستی قانونگذار جهت تحقق اصل پنجاهم قانون اساسی مقدمات مشارکت فعالانه کلیه سازمان‌ها را در راستای تضمین حق بر هوای پاک فراهم کند. وجود قوانین و مقررات پراکنده دیگر در زمینه هوای پاک و پیش‌بینی نظام حقوقی دیگری برای آن‌ها، باعث تشویش و سردرگمی شهروندان در خصوص نظام حاکم بر وضعیت فعلی شده است.

در اسناد بین‌المللی نیز برخی از کنوانسیون‌های تصویب شده به مانند بسیاری از کنوانسیون‌های محیط‌زیستی، مبتنی بر همکاری دولت‌های عضو بوده و فاقد ضمانت اجرای مشخصی مانند عمل متقابل یا ساز و کارهای خاص قراردادی است. به نحوی که در صورت بروز اختلاف میان دولت‌های عضو نیز سازوکار پیش‌بینی شده در کنوانسیون‌ها بسیار ساده و ناکارآمد به نظر می‌رسد. زیرا طرفین اختلاف می‌توانند به سادگی از تن دادن به آن طفره برونند.

عقیده بر این است که کنوانسیون تغییر آب هوا، اصول راهنما و چارچوب کلی یک سازوکار حقوقی بین‌المللی را به منظور اقدام جامعه جهانی برای مقابله با تغییر آب و هوا تعیین نموده است. پروتکل کیوتو نیز در ادامه کنوانسیون به طور دقیق میزان تعهد کمی و الزام‌آور کشورهای صنعتی را برای کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای در چارچوب زمانی ویژه مشخص کرده است. این پروتکل کشورهای توسعه یافته (موسوم به کشورهای ضمیمه یک) را متعهد ساخته تا میزان انتشار گازهای گلخانه‌ای نسبت به سال پایه کاهش دهد. نکته جالب توجه در خصوص پروتکل مونترال نیز در خصوص مواد کاهنده لایه ازن است که اگر چه ماده ۸ کنوانسیون وین ۱۹۸۵ به کنفرانس اعضای خود صلاحیت تصویب پروتکل‌های الحاقی را داده بود اما احساس خطر شدید دولت‌های توسعه یافته صنعتی (که خود را مسؤول وضعیت به وجود آمده برای لایه ازن می‌دیدند) باعث شد که آن‌ها پروتکل مونترال را پیش از لازم الاجرا شدن کنوانسیون تصویب کنند. هم‌چنین این پروتکل برای حصول به هدف حذف استفاده از مواد کاهنده لایه ازن، از سازوکار کنترل تولید، مصرف، واردات و صادرات مواد تعیین و استفاده کرده

با توجه به این حجم از خسارات و عوارض منفی آلودگی هوا بر سلامت شهروندان و اقتصاد کشور، اقدام عاجل برای باز شدن گره‌های موجود بر سر اجرای قانون هوای پاک امری ضروری است و باید اراده جدی در این خصوص وجود داشته باشد. در این پژوهش برخی از ایرادات قانون هوای پاک به عنوان یکی از عوامل عدم اجرای این قانون مورد بررسی قرار گرفت که باید اصلاح شوند. همچنین برای رفع خلاءهای قانون هوای پاک بایستی مواد دیگر به آن اضافه شود. با انجام این اصلاحات می‌توان امید داشت که کارایی قانون هوای پاک در کاهش آلودگی هوا بیشتر شده و گره‌های عدم اجرای آن باز شوند.

از زمان تصویب قانون هوای پاک تاکنون بودجه مطلوبی برای اجرای آن تخصیص نیافته است و این در حالی است که اکثر راهکارهای کاهش آلودگی هوا نیازمند منابع مالی هستند. برای حل مسأله آلودگی هوا در درجه اول باید اولویت آن در نزد تصمیم‌گیران ارتقاء یابد که در این صورت الزامات مربوط به آن در سطوح کلان مدیریتی فراهم گردد. از طرفی نظارت مؤثر و کارآمد لازمه حصول اطمینان از اجرای صحیح قانون هوای پاک است و تا زمانی که نظارت کافی وجود نداشته باشد دستگاه‌های اجرایی التزام لازم برای عمل به تکالیف خود در قانون هوای پاک را نخواهند داشت. برخی از احکام قانون هوای پاک نیز به دلیل عدم برقراری ارتباط مؤثر و هماهنگی بین دستگاه‌های اجرایی نافرجام مانده‌اند. در قانون هوای پاک ممکن است مسؤولیت اجرای تکالیف برعهده دو یا چند دستگاه اجرایی گمارده شده باشد و در این شرایط ایجاد وحدت رویه بین این دستگاه‌ها امری ضروری است. در کنار این به دلیل تفسیر شخصی برخی از مسؤولین و مجریان از تکلیف قانونی و تفسیر به نفع خود از متن قانون به موارد بعضی از تکالیف نیز صرفاً سرانجام نرسیده‌اند. با این حال برخی از عوامل دیگر عدم اجرای قانون هوای پاک نیز به نوعی نشأت گرفته از ایرادات متن قانون هوای پاک است. قانون هوای پاک دارای ۱۱ ایراد و اشکال عمده می‌باشد که به طور خلاصه عبارتند از: عدم پیش‌بینی منابع مالی برای اجرای احکام، ایرادات فنی قانون، تناقض یا عدم همخوانی برخی از ماده‌ها، عدم شفافیت در متن، عدم پیش‌بینی زیرساخت اجرا، نبود اهرم نظارتی مؤثر برای برخورد با جرائم و تخلفات، جرایم

در تضمین حق بر هوای پاک در قوانین برنامه‌ای کشور در برنامه توسعه از یک تبصره در برنامه اول تا ۲۴ ماده مهم و دایره نفوذ نسبتاً وسیع در سایر فصول بخشی در قانون برنامه چهارم ارتقا پیدا کرده بود. در برنامه پنجم توسعه که از اول سال ۱۳۹۰ لازم الاجرا شده گرچه اعتبار و اهمیت حفاظت از جو و احکام قانونی مربوط، به اندازه قوانین برنامه‌های سوم و چهارم توسعه نیست ولی در برخی زمینه‌ها احکام قابل قبولی به چشم می‌خورد. یکی از گام‌های اولیه و در عین حال اساسی و مؤثر در مقابله با آلودگی هوا و نیز تعقیب و مجازات مرتکبان جرائم علیه محیط‌زیست، تدوین و تنظیم قوانین و مقررات در حوزه‌های مختلف محیط‌زیست علی‌الخصوص هوا است. قانون حفاظت و بهسازی محیط‌زیست نیز در راستای جلوگیری از انواع آلودگی‌ها از جمله آلودگی هوا، اقدام به انجام هر عملی را که باعث آلودگی محیط‌زیست شود، ممنوع اعلام کرده است. در اصل این چنین می‌توان استنباط کرد که قانون‌گذار با انتخاب این واژه‌ها، مقوله ترک فعل را از حیطة ممنوعیت‌های مسبب آلودگی خارج کرده و حیطة صلاحیت ماده ۹ این قانون را در اعمال محدودیت، صرفاً منحصر به افعال مسبب آلودگی دانسته است.

در قوانین و مصوبات بالادستی کشور توجه ویژه‌ای به موضوع آلودگی هوا شده است. از سال‌های گذشته احکام قانونی متعددی در حوزه مقابله با آلودگی هوا در کشور وضع شده‌اند که آخرین و جامعترین آن‌ها قانون هوای پاک است. با این حال این قوانین و مصوبات اجرای مطلوبی نداشته‌اند و این موضوع در خصوص قانون هوای پاک بیشتر محسوس است. مطابق گزارش نهادهای نظارتی بیشتر مواد مندرج در این قانون اجرای متوسط و ضعیفی داشته‌اند. عدم اجرای قانون عوامل متعددی دارد که مهمترین آن‌ها عبارتند از کمبود منابع مالی، در اولویت نبودن مسأله آلودگی هوا، عدم وجود نظارت کافی و مؤثر، ناهماهنگی بین دستگاه‌های مجری و عملکرد جزیره‌ای، تفسیر شخصی از متن قانون و درنهایت ایرادات متن قانون. این دستاورد با نتایج مشابهی که توسط سایر محققان (Soudmandi, 2021; Hamidi et al., 2022) گزارش شده است، مطابقت دارد.

بایستی توجه بیشتری به شفاف‌سازی تعهدات دولت‌ها برای احترام، حفاظت و اجرای حقوق بشر در زمینه تغییرات آب و هوا و به‌ویژه درک این موضوع شود که چگونه قوانین حقوق بشر می‌توانند خود را با قوانین بین‌المللی وفق دهند.

منابع

1. **Abbasi, M. and Soudmandi., P., 2015.** Human rights and the right to clean air, *Bioethics Quarterly*, (21)6. (In Persian with English abstract)
2. **Abdullahi, M., Mashhad, A. and Faradi, M., 2013.** Rights of air protection, Tehran: Mezan Publishing (In Farsi).
3. **Abdollahi, M., Mashhadi, A. and Faryadi, M., 2012.** Legal Evaluation of Standards for Air Pollution from Stationary Sources. *Environmental Sciences*, 10(2).
4. **Ahmadi Niaz, S., Zainelzadeh, R. and Raispour, R., 2018.** Investigating the impact of the good ruling on environmental quality index in a selection of developing countries. *Environmental Science and Technology* 20(4), 17-165 (In Persian with English abstract)
5. **Arshad, K., Hussain, N., Ashraf, M.H., and Saleem, M.Z., 2024.** Air pollution and climate change as grand challenges to sustainability. *Science of The Total Environment*, 172370.
6. **Amir-Arjomand, A. and Mashhadi, A., 2010.** The Right to Clean Air and Related Sanctions in Iranian and French Law. *TANAFFOS(Respiration)*, 9(2(spiring), 7-12.
7. **Asgari, A., Mashhadi, A. and Arashpour, A., 2023.** The place of the right to clean air in international jurisprudence. *Political Sociology of Iran*, 5(12), 1028-1047. (In Farsi).
8. **Babakhani, E., 2023.** Environmental Crimes in the Measure of Restorative Justice: from Policies to Programs. *Journal of Legal Research*, 22(53), 443-468.
9. **Borja-Patiño, J., Robalino-López, A. and Mena-Nieto, A., 2024.** Breaking the unsustainable paradigm: exploring the relationship between energy consumption, economic development and carbon dioxide emissions in Ecuador. *Sustainability Science*, 19(2), 403-421.
10. **Boyd, D.R., 2019.** The Human Right to Breathe Clean Air. *Annals of global health*, 85(1), 146. <https://doi.org/10.5334/aogh.2646>
11. **Cooper, N., 2021.** How the new human right to a healthy environment could

ناکافی، کمبود استفاده از سیاستهای تشویقی، عدم انتخاب مجری مناسب برای برخی از احکام، عدم واقع‌نگری در تعیین برنامه‌ها و نواقص و کاستی‌های قانون که هر کدام از ایرادات مطروحه ممکن است در یک یا چند حکم مندرج در قانون هوای پاک نمود داشته. البته این به معنی ایراددار بودن همه متن قانون نیست و ماده‌هایی وجود دارند که مشمول هیچ یک از ایرادات فوق نمی‌شوند. علاوه بر این قانون هوای پاک دارای نواقصی است و موضوعات مهمی در حوزه کاهش آلودگی هوا وجود دارند که در این قانون اشاره‌ای به آن‌ها نشده است. در مورد کنوانسیون‌های مربوط به تغییرات آب و هوا عقیده بر این است که این پروتکل‌ها، برای کشورهای در حال توسعه هیچ گونه تعهد کمی و الزام‌آوری را در زمینه کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای در نظر نگرفته است. این دستاورد با نتایج مشابهی که توسط سایر محققان (Rajamani *et al.*, 2021; Zahar, 2022) گزارش شده است، مطابقت دارد.

در این پژوهش همان‌طور که توسط بدنه رو به رشد قوانین در دادگاه‌های بین‌المللی نشان داده شده است، روشن شد که چارچوب حقوق بشر موجود برای ملاحظات محیط‌زیستی مناسب است. واضح است که فراتر از تعهد منفی برای خودداری از نقض فعالانه حقوق بشر، دولت‌ها نیز تعهد مثبتی برای انجام اقدامات فعال برای محافظت از حقوق در برابر نقض دارند. با توجه به تأثیرات بهداشتی آلودگی هوا بر سلامت انسان، قطعاً علاوه بر مقررات مربوط به حق بر هوای پاک، امضای پروتکل الزام‌آور برای ابزارهای حقوق بشر موجود، از طریق قطعنامه مجمع عمومی سازمان ملل متحد یا هر راه دیگری نیز می‌تواند به حل این مشکل کمک کند. البته به نظر می‌رسد درک فزاینده‌ای از این مشکل وجود دارد، اما عوامل اقتصادی یا مسائل مربوط به حاکمیت همچنان هرگونه پیشرفت را راکد کرده است.

فرآیند جهانی شدن پیامدهای نامطلوب مختلفی برای محیط‌زیست و جامعه به همراه داشته است، از جمله افزایش آلودگی محیط زیست، تغییرات آب و هوا و فرسودگی و تخریب منابع. نفوذ این فرآیندها تضمین حقوق شهروندی در محیط پاک را دشوار می‌کند و اجرای این حق نیازمند راه‌حل‌های پیچیده‌ای است. بنابراین

- Atmospheric chemistry and physics, 21(20), 15827-15845.
21. **Karimi, D. and Mousavi Madani, N., 2016.** Investigation of the effectiveness of laws and regulations governing air pollution in Iran, *Journal of Environmental Science and Technology*, 19 (4), 571-581. (In Persian with English abstract)
 22. **Klemola-Juntunen, P. and Kirchner, S., 2022.** Gothenburg Protocol and Convention on Long-Range Transboundary Air Pollution. In *Global Encyclopedia of Territorial Rights* (pp. 1-8). Cham: Springer International Publishing.
 23. **Lode, B., Schönberger, P. and Toussaint, P., 2016.** 'Clean Air for All by 2030? Air Quality in the 2030 Agenda and in International Law', 25 *Review of European, Comparative and International Environmental Law* 27, 35.
 24. **Mashhadi, A., 2025.** Evolution of administrative and law enforcement tools to deal with air pollution; French law experience. *Journal of Environmental Science Studies*, 9(4), 9450-9443. (In Farsi).
 25. **Nasr Esfahani, A. and Raisi, L., 2016.** The right to enjoy clean air in the procedure of international authorities of the journal: *Comparative Law » Autumn and Winter 2016*, 108, 89 to 106. (In Persian with English abstract)
 26. **Norouzi, N., 2024.** Ecopolitics to International Environmental Law: A Literature Review on How Countries Are Performing Under the International Convention on Climate Change. *Eco-Politics and Global Climate Change*, 43-58.
 27. **Novello, D.P., 1992.** United Nations: Protocol to the 1979 Convention on Long-Range Transboundary Air Pollution Concerning the Control of Emissions of Volatile Organic Compounds or their Transboundary Fluxes. *International Legal Materials*, 31(3), 568-611.
 28. **Piran, F. and Piran, H., 2020.** Investigating transportation and traffic problems and how to manage them in developing cities with an emphasis on Islamshahr. *Magazine: Architecture*, third year, summer 2019, number 15. (In Persian with English abstract)
 29. **Pourhashemi, A. and Parandeh Motlati, A., 2021.** Investigating the position and role of the conference of members of environmental treaties in the development of international environmental law, *environmental science and technology* 22(11), 171-181. (In Persian with English abstract)
 30. **Pourhashemi, A., Sobhani Nia, M. and Ziadkhani, S., 2022.** Analyzing the nature of governments' commitments in the 2015 accelerate New Zealand's action on climate change. *The Conversation*. Retrieved 2021-11-30.
 12. **Ferdowsi, M., Porhashmi, S.M. and Maknoun. S.A., 2022.** The comprehensive system of environmental assessments: a tool for the enforcement of preventive environmental rights. *Journal of Sustainability, Development and Environment*, 3(2), 113-128. (In Persian with English abstract)
 13. **Ghasemi, A., Alavian, M., Lotfi, S. and Rahmani, M., 2021.** Analysis of the themes of good urban governance in the development programs of the Islamic Republic of Iran, *Strategic Researches of Social Issues*, 10(3), pp. 117-141. doi: 10.22108/srsp.2021.130845.1736 (In Persian with English abstract)
 14. **Gough, C.A., Chadwick, M.J., Biewald, B., Kuylenstierna, J.C.I., Bailey, P.D. and Cinderby, S., 1995.** Developing optimal abatement strategies for the effects of sulphur and nitrogen deposition at European scale. *Water, Air, and Soil Pollution*, 85(4), 2601-2606.
 15. **Hajzadeh, H., 2020.** An analysis of the legal requirements of dealing with climate change from the perspective of international treaties and domestic laws. *Climate Change Research* 1(2), 55-78. (In Persian with English abstract)
 16. **Halwani, S., 2022.** The government's obligations towards citizens' right to enjoy healthy air in Iranian law, *Journal of Civil Rights Studies*, Volume 5, Number 19.
 17. **Hamidi, F., Afshari, M. and Mashhadi, A., 2020.** Mechanisms to guarantee the right to clean air in Iran and the European Union, *Sustainability, Development and Environment*, 3(3), 51-66 (In Persian with English abstract)
 18. **Heydarzadeh, A., Vervaei, A., Pournuri M. and Ghasemi, N., 2022.** Investigation of guarantees and legal requirements to deal with long-range and transboundary pollution (in the countries of the Middle East region in the form of regional understanding). *Environmental Science and Technology*, 23(6), 145-160 (In Persian with English abstract)
 19. **Holgate, S.T., 2017.** 'Every breath we take: the lifelong impact of air pollution' - a call for action. *Clinical medicine* (London, England), 17(1), 8-12. <https://doi.org/10.7861/clinmedicine.17-1-8>
 20. **Jutterström, S., Moldan, F., Moldanová, J., Karl, M., Matthias, V. and Posch, M., 2021.** The impact of nitrogen and sulfur emissions from shipping on the exceedance of critical loads in the Baltic Sea region.

295. DOI: 10.1038/s41558-018-0108-y
41. **Soodmandi, M., 2022.** Flaws and weaknesses of the Clean Air Law compared to the Law on How to Prevent Air Pollution, *Public Law Research*, 22(68), 141-170, (In Persian with English abstract)
 42. **Suman, A.B., 2021.** Citizen sensing from a legal standpoint: Legitimizing the practice under the Aarhus framework. *Journal for European Environmental & Planning Law*, 18(1-2), 8-38.
 43. **United States Environmental Protection Agency. The Benefits and Costs of the Clean Air Act from 1990 to 2020 (Washington, D.C.). World Bank and Institute for Health Metrics and Evaluation. 2016.** The Cost of Air Pollution: Strengthening the Economic Case for Action (Washington, D.C.). D. Shindell et al., 2018. "Quantified, localized health benefits of accelerated carbon dioxide emissions reductions". *Nature Climate Change*. 2011; 8(4): 291-295. DOI: 10.1038/s41558-018-0108-y
 44. **United States Environmental Protection Agency., 2019.** The Benefits and Costs of the Clean Air Act from 1990 to 2020 (Washington, D.C.).
 45. **UNICEF and World Health Organization Joint Monitoring Programme. 2019.** Progress on household drinking water, sanitation and hygiene 2000-2017. 2019.
 46. **Wu, D., Xie, Y. and Liu, D., 2023.** Rethinking the complex effects of the clean energy transition on air pollution abatement: Evidence from China's coal-to-gas policy. *Energy*, 283, 128413.
 47. **Zahar, A., 2022.** Human Rights Law and the Obligation to Reduce Greenhouse Gas Emissions. *Human Rights Review*, 23(3), 385-411.
 48. **Zahedi, A. and Khodakarmi, N., 2015.** Analysis and investigation of air pollution crime in Iranian cities from the point of view of criminal law and international conventions. *New Perspectives in Human Geography (Human Geography)*, 11 (4), 159-183.
 49. **Zhang, Q. et al, 'Transboundary Health Impacts of Transported Global Air Pollution and International Trade' 2017.** 543 *Nature* 705; V Ramanathan and Y Feng, 'Air Pollution, Greenhouse Gases and Climate Change: Global and Regional Perspectives' (2009) 43 *Atmospheric Environment* 37. M Sand et al, 'Response of Arctic Temperature to Changes in Emissions of Short-Lived Climate Forcers' (2016) 6 *Nature Climate Change* 286.
 - Paris Agreement on climate change. *Environmental Science and Technology* 23(11), 85-98 (In Persian with English abstract)
 31. **Protocol, A., 1998.** Protocol on Heavy Metals to the Convention on Long-range Transboundary Air Pollution.
 32. **Rashedi, M. and Mashhadi, A., 2024.** An Analysis of the Approach of Development Programs of the Islamic Republic of Iran to Air Protection. *Public Law Studies Quarterly*, 54(2), 985-999.
 33. **Rajamani, L., Jeffery, L., Höhne, N., Hans, F., Glass, A., Ganti, G. and Geiges, A., 2021.** National 'fair shares' in reducing greenhouse gas emissions within the principled framework of international environmental law. *Climate Policy*, 21(8), 983-1004. <https://doi.org/10.1080/14693062.2021.1970504>
 34. **Rayfuse, R., Jaeckel, A. and Klein, N., 2023.** International marine environmental law in the 21st century. In *Research Handbook on International Marine Environmental Law* (pp. 2-32). Edward Elgar Publishing.
 35. **Riazi, M., Faqih, H., Mashhadhi, A. and Mansourpour, N., 2023.** Examining the rights and obligations of intergenerational justice in order to achieve the goals of sustainable development "with emphasis on the 50 principles of the Iranian Constitution". *Journal of Environmental Science and Technology*, 25(2), 41-53. (In Persian with English abstract)
 36. **Rönnberg, D., 2020.** The Right to Breathe: An Examination of How Human Rights Can Be Applied to Guarantee Access to Clean Air.
 37. **Sabouripour, M. and Haji Vand, A., 2017.** Analysis of air pollution in the clean air law approved in 2016, 7th National Conference on Air and Noise Management, Tehran. (In Farsi).
 38. **Sadeghi, H., Yazdanpanah, R., Amir Arjamand, A. and Mazini, A., 2018.** Evaluation of the effectiveness of the Kyoto Protocol in reducing greenhouse gas emissions (from the perspective of environmental economics). *Quarterly Journal of Environmental Economics and Natural Resources*; 3 (6), 115-142. (In Persian with English abstract)
 39. **Shamei, M., 2015.** Government obligations and the right to clean air, master's thesis, Shahid Beheshti University.
 40. **Shindell, d. et al., 2018.** "Quantified, localized health benefits of accelerated carbon dioxide emissions reductions". *Nature Climate Change*. 2011; 8(4): 291-

The Mechanisms of Guaranteeing the Right to Clean Air in Iran and International Documents

Fateme Hamidi¹, Maryam Afshari^{*2}, Ali Mashhadi³

1- Department of Environmental Law, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

2* - Department of law, Islamic Azad University, Damavand Branch, Tehran, Iran

3- Department of Public & International Law, Faculty of Law, University of Qom, Qom, Iran

Original Article

Abstract

Received:
2024.03.27

Accepted:
2024.08.16

Keywords:
Air Pollution,
International
Conventions,
Internal
Documents,
The Right to Clean
Air,
Legal Guarantees.

Introduction: Air pollution is a major global environmental problem that has various adverse effects on health and the environment. Countries have come to the conclusion that the fight against this problem will only be possible through international cooperation. Therefore, taking measures to reform the existing structures based on scientific principles and applying the laws and experiences of other countries in the world to deal with air pollution are among the main priorities. The distinction of this research is to investigate the role of international guarantees and documents and Iranian laws in dealing with air pollution, so this research seeks to bridge the gap between domestic laws and documents in comparison with international laws.

Materials and Methods: The present study is in the group of applied research in terms of objectives and nature, and an analytical-descriptive method has been used in its conduct. First, these documents and laws were studied in the form of a library, then according to the questions and conceptual framework, the documents and laws in the national and international system were analyzed, and finally the documents and laws were implemented. To investigate the hypotheses, dialectics, which is one of the methods of scientific cognition (research), was used.

Results: In the environmental sector, the law of the Fifth Five-Year Plan is not sufficient and does not include comprehensive and long-term plans to achieve sustainable and appropriate development. The municipal law approved in 1955 has also not been able to play a significant role in the realization of the guarantee of the human right to clean air due to the lack of executive guarantees and up-to-dateness. The Environmental Protection and Improvement Act of 1974 also needs to be revised and amended due to the objective conditions of the post-revolutionary society and the flaws and inadequacies of the regulations. Although the penalty of fine in the Clean Air Law has increased in terms of amount compared to the previous law, unfortunately, it has less power than these perpetrators in the case of factories and legal entities that have more income. Regarding the performance of the

Clean Air Act, it can be stated that out of the 56 articles stipulated in the Clean Air Law and its technical regulations, the implementation of 22 articles has been estimated to be poor, 17 to moderate, and 17 to be good. International instruments also lack a clear guarantee of implementation, and the mechanism provided for in the conventions seems to be very simple and inefficient.

Discussion: The laws and approvals related to air pollution have not been properly implemented, and this issue is more noticeable in the case of the Clean Air Act. The most important reasons for the lack of law enforcement are lack of financial resources, lack of priority to the issue of air pollution, lack of adequate and effective supervision, inconsistency between the executive agencies and island operations, personal interpretation of the law's texts, and finally, the flaws in the text of the law. According to the results of the present study, it can be acknowledged that in Iran, as a developing country, the issue of guaranteeing the right to clean air and its implementation mechanisms has not yet found its real place in the legal system. International instruments also lack a specific guarantee of performance such as reciprocity or specific contractual mechanisms. Due to the negative effects of air pollution on the health of citizens and the country's economy, urgent action to untie the existing knots over the implementation of the Clean Air Act is necessary and there must be a serious will in this regard.